

WUJUD LAN JINISE REDHUNDHANSI ING BASA JAWA

Widharma Alit Sukma Putra

Pendidikan Bahasa dan Sastra Daerah (Jawa) Fakultas Bahasa dan Seni Universitas Negeri Surabaya
widharmaputra99@gmail.com

Drs. Sugeng Adipitoyo, M.Si

Dosen Pendidikan Bahasa dan Sastra Daerah (Jawa) Fakultas Bahasa dan Seni Universitas Negeri Surabaya

Abstrak

Redhundhansi yaiku sesambungane teges kang kalebu semantik lan nggunakake tembung-tembung kanthi diluwih-luwihake utawa bisa diarani ngirit tembung. Kanthi panganggone tembung kang diluwih-luwihake mau, redhundhansi ora kalebu ukara kang baku. Saliyane kuwi, redhundhansi uga nerak logika basa. Logis ateges imbang-nimbang akal utawa pamikir kang diandharake wujud tembung lan nyatakake wujud ukara. Dadi basa kang logis bisa nggunakake basa kang standar, yaiku basa kang bisa ditampa dening nalare manungsa. Basa kang standar ing kene biyasane digunakake ing kahanan kang resmi utawa formal. Panganggone basa kang standar ing kahanan kang formal bisa ing adicara pidhato.

Salaras karo andharan ing ndhuwur, underane panliten yaiku; (1) Apa wae wujud redhundhansi adhedhasar satuwan linguistike?; (2) Apa wae jinis-jinise redhundhansi ing basa Jawa adhedhasar maknane?. Panliten iki nggunakake ancangan dheskriptif analisis yaiku ancangan kang nduweni sipat njlentrehake wujud lan jinise redhundhansi ing basa Jawa kanthi gamblang. Basa kang digunakake ing panliten iki yaiku basa Jawa. Sumbere dhata yaiku pidhato. Dene dhatane yaiku ukara-ukara kang digunakake ing pidhato. Tata cara nglumpukake dhata nganggo teknik nyemak ora mawa cakap lan nyathet. Tata cara pangolahing dhata, teknik kang digunakake yaiku teknik analisis dhata. Dene tata cara ngandharake asil analisis dhata ing panliten iki yaiku kanthi cara *informal*, yaiku ngandharake analisis dhata kanthi nggunakake tetembungan kang lumrah.

Adhedhasar asile andharan lan jlentrehan dhata, wujud redhundhansi ing basa Jawa adhedhasar satuwan linguistike bisa kaperang dadi loro, yaiku frasa lan klausa. Saka wujud redhundhansi mau, banjur diandharake jinis-jinise redhundhansi adhedhasar maknane. Redhundhansi kang awujud frasa nduweni limang jinis, yaiku redhundhansi frasa cacah, redhundhansi frasa sipat, redhundhansi frasa dunung, redhundhansi frasa idhentifkatif, lan redhundhansi frasa tembung saroja. Redhundhansi kang awujud klausa nduweni telung jinis yaiku redhundhansi klausa struktur guna wasesa-geganep tumindak, redhundhansi klausa struktur guna wasesa-geganep idhentifkatif, lan redhundhansi klausa struktur guna wasesa-geganep tembung saroja.

Kata Kunci: redhundhansi, wujud, jinis

PURWAKA

Lelandhesane Panliten

Redhundhansi yaiku sesambungane teges kang kalebu semantik lan nggunakake tembung kanthi diluwih-luwihake. Saliyane redhundhansi, bageyan saka sesambungane teges yaiku hiponimi, antonimi, sinonimi, homonimi, polisemi, lan ambiguitas. Panganggone sesambungan teges ing masyarakat isih akeh ditemoni, kabukti saka panliten-panliten sesambungane teges yaiku antonimi, homonimi, sinonimi, polisemi, hiponimi, lan ambiguitas. Saka pitung bageyan sesambungane teges, bageyan redhundhansi iki durung tau diteliti. Panganggone redhundhansi uga akeh tinemu sajrone urip bebrayan.

Saben wong mesthi wae nggunakake basa. Saben nggunakake basa, akeh tembung-tembung kang dirakit supaya dadi ukara. Kanggo ngrakit tembung-tembung kasebut, diprelokake pamikiran kang logis supaya tembung-tembung mau dadi ukara kang gampang ditampa lan dingerteni. Ukara kang nduweni pola kang salah miturut tata basa, wis jelas ora efektif. Nanging ukara kang nduweni pola kang bener miturut tata basa, uga durung mesthi efektif. Tuladhane “ngaturaken sedaya

kalepatan kula”. Ukara kasebut wis bener, nanging ora pener. Teges saka ukara kasebut yaiku njaluk pangapura. Yen dinalar, “kalepatan” ora prelu diaturake. Ukara kasebut luwih efektif yen “ngaturaken sugeng ariyadi, sedaya kalepatan kula nyuwun pangapunten”. Menawa “kalepatan” kudune ya njaluk pangapura. Tuladha liyane “sugeng dalu para rawuh sedaya”. Ukara kasebut wis bener, nanging isih kurang trep. Teges saka ukara kasebut pengin nyapa para tamu undangan kang teka. Yen dinalar, tembung “rawuh” ing ukara kasebut tegese teka. Luwih efektif yen ukara kasebut diandharake “sugeng dalu para tamu undangan”. Saka rong conto kasebut, pamikiran kang logis diprelokake banget kanggo ngrakit tembung-tembung supaya dadi ukara kang trep.

Redhundhansi dudu kalebu ukara kang baku, amarga sajrone ukara iku tetembungane digawe sarwa luwih. Proses redhundhansi iku amarga saka manungsa dhewe kang nduweni daya kanggo cecaturan kanthi jangkep lan sampurna. Jangkep lan sampurna, ateges nalikane cecaturan dirasa wis nganggo basa kang trep lan

trapsila, wis nggango rasa pangrasa, saengga dirasa wis cukup ngajeni marang mitra wicarane. Sejatine saben ukara kang dianggo dening pawongan iku nuduhake maksud kang padha, mung wae beda cara anggone ngucapake. Beda ateges nganggo basa kang miturute pamicara iku dianggep pas lan gumathuk karo kahanane. Tata basa nuntut yen ukara mono kudu bener lan pener. Bener lan pener ing kene ateges bisa menèhi daya pangaribawa panampane informasi kanthi cetha marang mitra wicarane.

Panliten redhundhansi ing basa Jawa iki durung nate ana amarga redhundhansi iku isih jumbuh kalebu ing semantik apa ora. Saka prinsip semantik diandharake yen beda wujud, ateges uga beda maknane. Yen redhundhansi iku beda wujud, nanging ora beda maknane. Nanging miturut Chaer (1995:105), redhundhansi kalebu semantik, awit dheweke nganggep yen tembung-tembung kang nuduhake redhundhansi lan ora nuduhake redhundhansi iku tetep wae beda maknane. Anane redhundhansi uga ana sesambungane karo basa, mligine anane redhundhansi iku nerak anane logika basa, estetika basa, lan etika basa.

Adhedhasar andharan kasebut, redhundhansi ing basa Jawa pancen prelu diteliti supaya ngerteni kepriye wujud lan jinise redhundhansi ing basa Jawa. Saliyane kuwi, redhundhansi jumbuh karo ukara kang *efektif*. Salah sawijine ciri ukara kang *efektif* yaiku ngiri. Prinsip singkat (*hemat/ringkas*) bisa digunakake kanthi cara ora nggunakake tembung-tembung kang ora prelu utawa muspra. Muspra ing kene ateges tembung-tembung kang ora prelu mau yen ta dilangi ora ngowahi teges saka ukara kasebut. Miturut Tasai (2000:94-95) ngirit nduweni tetenger, yaiku ora nggunakake jejher kanthi bebarengan, ora nggunakake *superordinat* ing hiponim tembung, ora nggunakake tembung sinonim, lan ora nggebyahake tetembungan kang padha tegese.

Adhedhasar lelandhesan panliten mau, mula undherane yaiku; (1) Kepriye wujud redhundhansi ing basa Jawa adhedhasar satuwan linguistike?; (2) Apa wae jinni-jinise redhundhansi ing basa Jawa adhedhasar satuwan linguistike?.

Redhundhansi

Redhundhansi bisa kedadeyan ing tembung-tembung kang diwedharake sarana basa. Nalika micara, pamicara kerep nambah-nambahi tembung liya supaya mitra micara bisa luwih mangerteni apa kang dadi tujuwane pamicara. Redhundhansi minangka perangane ilmu semantik kang nyinaoni makna. Miturut Verhaar (1995:138), redhundhansi minangka tetembungan kang digunakake kanggo ngandharake salah sawijine *konstituen* sajrone ukara ora prelu dideleng saka segi semantik. Ukara “Mobile maju mengarep” tegese ora beda nalika diandharake “Mobile maju”. Panganggone tembung “mengarep” ing kene kang nuduhake redhundhansi. Miturut Verhaar (1978), rong ukara kasebut nduweni makna kang beda, nanging nduweni informasi kang padha.

Miturut Chaer (1995:105), redhundhansi yaiku ukara kang nggunakake tetembungan kanthi luwih utawa bisa uga diarani ngirit tembung. Andharane Chaer

kasebut uga disengkuyung karo andharane Wibowo (2003:53) yen redhundhansi yaiku panganggone basa kanthi linuwih. Hartmann (1973:193) uga ngandharake yen redhundhansi yaiku anane informasi kang padha utawa meh padha sajrone komunikasi kang luwih, nanging ing kene *informasi* kang diolehi isih kurang banget.

Saliyane iku, pawongan uga nduweni panganggep yen saben ukara kang digawe iku nuduhake teges kang padha (Parera, 2002:18). Ukara kang dituturake dening pamicara sabenere wis nduweni makna sanadyan ora nggunakake tembung kasebut. Tujuwan panganggone redhundhansi yaiku supaya mitra wicara luwih gampang mangerteni apa kang dadi maksud utawa karepe pamicara.

Saka andharane para ahli basa ing ndhuwur, wis cetha yen redhundhansi ora kalebu ukara kang baku, amarga sajroning ukara iku tetembungane digawe sarwa luwih. Proses redhundhansi iku amarga saka manungsa dhewe kang nduweni daya kanggo cecaturan kanthi jangkep lan sampurna. Jangkep lan sampurna ateges nalikane cecaturan dirasa wis nganggo basa kang trep lan trapsila lan wis nggango rasa pangrasa saengga dirasa wis cukup ngajeni marang mitra wicarane. Anane redhundhansi gegayutan karo basa. Basa kang trep yaiku basa kang netepi telung prekara yaiku logis, etis, lan estetis.

Saben-saben prekara iku nduweni tujuwan supaya basa kuwi mau trep. Kanggo nengenake basa kang trep, ukara-ukara kang digunakake mau nuwuhake prekara liya, prekara kuwi mau ing ilmu semantik diarani ambiguitas lan redhundhansi. Basa kang nengenake etis lan estetis nuwuhake redhundhansi, dene basa kang nengenake logis basa kang nuwuhake ambiguitas.

Basa kang trep bisa nuwuhake ukara-ukara kang asipat *efektif* lan ora nuduhake redhundhansi. Miturut Razak (1986:2) ukara bisa diarani *efektif* yen bisa nuwuhake proses ngandharake lan panampa kang sampurna. Apa wae kang diandharake lan ditampa bisa awujud ide, gagasan, pesan, lan informasi. Ukara kang asipat *efektif* bisa nuwuhake isi utawa maksud kang diandharake dening panulis/ pamicara. Ukara kang nduweni pola kang salah miturut tata basa, wis jelas ora *efektif*. Nanging ukara kang nduweni pola kang bener miturut tata basa uga durung mesthi *efektif*.

Miturut Soedjito (1988:1) ukara kang asipat *efektif* nduweni tetenger gramatikal, pamilihing tembung, lan *penalaran*. Tetenger gramatikal nduweni maksud ukara kang asipat *efektif* kudu melu kaidah-kaidah tata basa. Pamilihing tembung (dhiksi) nduweni maksud yen kanggo nyusun ukara kang asipat *efektif* kudu dipilih tembung-tembung kang trep, saksama, lan *lazim* digawe. Nalika ukara wis nduweni pamilihing tembung lan tata basa kang trep, ukara kasebut durung bisa diarani wis *efektif*. *Keefektifan* ukara disengkuyung karo pemikiran kang logis. Ukara kang logis bisa dimangerteni luwih gampang, cepet lan trep.

Dene Putrayasa (2010:47) ngandharake, ukara bisa diarani *efektif* yen nduweni rong syarat kang utama, yaiku (1) struktur ukara kang *efektif* lan (2) ciri ukara kang *efektif*. Struktur ukara kang *efektif* nduweni cakupan

kalimat umum, kalimat paralel, lan kalimat periodik. Dene ciri ukara kang *efektif* yaiku *kesatuwan* (unity), *kehematan* (economy), *penekanan* (emphasis), lan *kevariasian* (variety).

Miturute Wibowo (2003:53), redhundhansi iki ana amarga anane *kerancuan*. *Kerancuan* bisa kedadeyan ing tataran ukara lan tembung. Miturut J.S. Badudu (1985:51) tetengere *kerancuan* iki bisa dibedakake kaya ing ngisor iki:

1. Pamicara ora sadhar apa kang diandharake mau nduweni sifat redhundhansi, ateges digawe kanthi ora sengaja.
2. Digawe kanthi sengaja minangka wujud lelewaning basa supaya negesake apa kang dadi tujuwane pamicara.

Nalika micara, pamicara kudu ngilangi ukara kang nuduhake redhundhansi. Ukara kang nuduhake redhundhansi kaya kang diandharake ing ndhuwur kalebu ukara kang ora *efektif*. Mula saka kuwi, pamicara kudu nggatekake tembung-tembung kang diwedharake supaya ora nuduhake redhundhansi.

Tetengere Redhundhansi

Dideleng saka wujud lan kalungguhane tembung ing ukara, redhundhansi nduweni tetenger utawa titikan. Kapisan yaiku Ana tembung kang ora prelu utawa kang muspra. Kang diarani tembung kang ora prelu ing kene yaiku anane tembung kang luwih sajroning frasa utawa ukara kang nduweni makna kang padha. Tegese, tembung kuwi ora prelu diandharake maneh, tuladhane “Sarmo maju mengarep”. Ukara ing ndhuwur bisa diarani redhundhansi. Kang njalari redhundhansi jalaran “maju mengarep”. Tembung “maju” wis bisa makili tembung “mengarep”, ora ana yen maju kuwi memburi. Dadi tembung “mengarep” ora prelu ditulis maneh amarga maju wis nduweni teges mengarep. Kudune “Sarmo maju”. Ukara kasebut luwih *efektif* lan luwih hemat.

Tetenger kang kapindho, yaiku ora ngowahi tegese yen tembung kang ora prelu mau diilangi. Tembung-tembung kang ora prelu digunakake kudune diilangi, nanging yen ngilangi tembung kuwi ora ngowahi teges saka ukara asale. Contone “mobile mundur memburi”, ukara kuwi ngemu redundansi awit penganggane tetembungan mundur lan memburi. Tegese ukara kuwi yaiku mobile mundur, dadi yen tembung memburi diilangi ora ngowahi teges saka ukara asale amarga mundur iku wis memburi. Ora ana yen mundur kuwi menyang ngarep.

Frasa

Frasa minangka satuwan gramatikal sajrone ilmu basa nduweni panggon ing ndhuwure tembung lan sangisore klausa. Akeh para ahli basa kang njlentrehake babagan wewatesane frasa. Frasa yaiku gabungan saka rong tembung utawa luwih. Bloomfield (1964:194) njlentrehake yen frasa yaiku kontsruksi sintaksis kang kawangun saka rong tembung utawa luwih. Miturut Ramlan (1983:137) ngandharake yen frasa ora ngluwihi saka wates *gunane*. Frasa minangka satuwan gramatikal nduweni sipat *non predikatif*. Ing basa Jawa frasa uga diarani gatra. Subagyo (2009:10) ngandharake yen ta

gatra mujudake gandhenge tembung loro utawa luwih, kang ora darbe minangka ciri-cirine ukara gatra, utawa ora ngluwihi wewatesaning jejer apa dene watesa. Dadi tembung loro utawa luwih mau mung bisa dadi *saguna* wae.

Pateda (1988:89) njlentrehake yen frasa bisa kedadeyan saka rong tembung utawa luwih, frasa ana sangisore klausa lan antarane tembung-tembunge nduweni sesambungan. Parera (1988:32) menehi watesan yen frasa yaiku *konstruksi* kang bisa awujud rong tembung utawa luwih, bisa awujud pola kalimat dhasar. Kridalaksana (1984:133) menehi watesane frasa minangka gabungan rong tembung utawa luwih kang sipate ora predikatif. Sipat frasa kang ora predikatif uga nate dijlentrehake dening Tarigan (1985:93).

Jinise Redhundhansi Frasa

Redhundhansi kang awujud frasa yaiku redhundhansi kang nduweni tembung ora prelu utawa kang muspra awujud frasa. Jinis redhundhansi awujud frasa adhedhasar maknane bisa dideleng kaya ing ngisor iki :

1) Redhundhansi Frasa Kuantitatif

Frasa kuantitatif kedadeyan nalika unsur pemerluas nerangake kuantitas (cacah) unsur intine. Cacah *n* jumlah; gunggung; wilangan (Kamus Indonesia Jawa 1991:46), saka teges cacah kuwi bisa didudut yen redhundhansi frasa kuantitatif yaiku tembung kang nuduhake jumlah, gunggung, utawa wilangan ing sawijing frasa sajroning ukara. Redhundhansi iki kerep ditemoni ing pranatacara. Tuladhane frasa “Para Bapak-bapak”. Tembung “para” ing kene wis nduweni teges akeh utawa luwih saka siji, dene “bapak-bapak” uga nduweni teges wis luwih saka siji. Supaya ora nuduhake redhundhansi frasa kuantitatif kudune “para bapak” utawa “bapak-bapak”.

2) Redhundhansi Frasa Sipat

Frasa sipat kedadeyan nalika unsur inti minangka unsur kang disipati lan unsur pemerluas minangka sipate. Redhundhansi frasa sipat utawa kahanan iku biasane kang nyipati utawa nuduhake kahanane jejer kang disipati kanthi ngluwihi-ngluwihake penganggane tetembungan. Tuladhane “Samsu rambute kriting”. Ukara kasebut nuduhake redhundhansi sipat amarga “kriting” ing kene wis nuduhake sipate rambut. Luwih ringkes lan *efektif*, tembung rambut ora prelu ditulis utawa diandharake. Mesthi wae ing kene sing kriting yaiku rambut.

3) Redhundhansi Frasa Lokatif

Kang sinebut redhundhansi frasa lokatif yaiku redhundhansi kolokasi kang tembunge iku nuduhake lokasine jejer ana ing salah sawijine panggonan. Biyasane tembung-tembung kang ngemu redhundhansi lokatif iki kalebu ing jinise tembung ancer-ancer. Tuladhane “saged makempal wonten ing ngriki”. Frasa “wonten ing” nuduhake redhundhansi amarga kekarone nduweni teges kang padha kanggo nuduhake lokatif/papan panggonan. Dadi luwih trep yen frasa kasebut dipilih salah siji “saged makempal wonten ngriki” utawa “saged makempal ing ngriki”.

4) Redhundhansi Frasa Idhentifkatif

Redhundhansi frasa idhentifkatif bisa ditegesi yaiku redhundhansi kang nuduhake saka jinise utawa wakil saka jinise. Redhundhansi frasa idhentifkatif bisa kedadeyan saka frasa kang nduweni guru minangka intine lan warga minangka modifikatore. Tuladhane “temboke caten werna abang”. Ukara kasebut nuduhake redhundhansi frasa idhentifkatif. Tembung “werna” ing kene minangka inti/guru saka tembung “abang” kang dadi unsur pemerluas/modifikator. Supaya ora nuduhake redhundhansi frasa idhentifkatif, tembung “werna” ora prelu ditulis. Luwih ringkes lan *efektif* “temboke caten abang”.

5) Redhundhansi Frasa Futuratif

Redhundhansi frasa futuratif yaiku redhundhansi kang modifikatore arupa *kata tambah* kanggo neranganke makna pakaryan utawa proses saka intine kang arep dilakoni. Conto saka redhundhansi futuratif kayata, “meh bakal mulih”. Frasa meh bakal nuduhake redhundhansi futuratif amarga panganggane tembung kang nduweni teges padha. Supaya ora nuduhake redhundhansi bisa diandharake “meh mulih” utawa “bakal mulih”, dadi bisa dipilih salah siji wae.

6) Redhundhansi Frasa Partitif

Redhundhansi frasa partitif yaiku redhundhansi kang nuduhake unsur inti minangka bageyan saka unsur pemerluase. Tuladha saka redhundhansi frasa partitif kayata, “bane sepedhah motor tembelna”. Redhundhansi kang ana ing ukara kasebut yaiku frasa “bane sepedhah motor”. Masiya “sepedhah motor” ora disebutake, pamicara mesthi wis ngerti yen dheweke dikongkon nembelake ban sepedhah motor. Dadi supaya ora nuduhake redhundhansi sepedhah motor ora perlu diandharake.

7) Redhundhansi Frasa Sesambungan Bahan Asale

Redhundhansi frasa sesambungan bahan asal yaiku redhundhansi kang nuduhake unsur intine minangka wujud lan unsur pemerluase minangka bahan asale. Tuladha saka redhundhansi sesambungan bahan asal kayata, “klasa saka pandhan”. Frasa kasebut nuduhake redhundhansi amarga anane tembung saka. Supaya ora nuduhake redhundhansi, tembung saka bisa diilangi wae. Dadi klasi pandhan.

8) Redhundhansi Frasa Panggon Asale

Redhundhansi panggon asale yaiku redhundhansi kang unsur pemerluase nuduhake asal saka unsur intine. Tuladha saka redhundhansi panggon asale kayata, semanggi saka Surabaya. Frasa kasebut nuduhake redhundhansi amarga anane tembung saka. Supaya ora nuduhake redhundhansi, tembung saka bisa diilangi wae. Dadi luwih ringkes Semanggi Surabaya.

9) Redhundhansi Frasa Kualitatif

Redhundhansi frasa kualitatif yaiku redhundhansi kang unsur pemerluase nuduhake kualitas saka unsur intine. Tuladha saka redhundhansi kualitatif kayata, wong sing sugih. Frasa kasebut nuduhake redhundhansi amarga anane tembung sing. Supaya ora nuduhake redhundhansi lan ringkes tembung sing bisa diilangi wae. Masiya diilangi, ora ngowahi makna asale.

Klausu

Klausu minangka satuwan gramatikal kang nduweni panggon ing ndhuwure frasa lan sangisore ukara. Miturut Ramlan (1976:56) njlentrehake yen klausu yaiku wujud linguistik sing kawangun saka subyek lan predikat. Subagya (2009:10) ngarani yen klausu iku padha karo ukara gatra. Ukara gatra yaiku mujudake kalumpukaning tembung kang kedadeyan saka jejer lan wasesa, utawa kalumpukaning tembung kang mung darbe wasesa siji.

Miturut Cook (sajrone Arifin, 1990:6) klausu minangka tataran sangisore ukara kang nduweni dhasar potensial kawangune ukara. Klausu bisa manggon ing gatra-gatra sajrone ukara, kaya dene frasa. Cook (sajrone Arifin, 1990:6) ngandharake yen klausu nduweni telung tetenger. Kapisan, klausu bisa ngisi slot sajrone ukara. Mula, klausu bisa manggon ing Jejer (J), Wasesa (W), Lesan (L), Katrangan (K). Kapindho, klausu minimal kudu ana sawasesa. Katelu, klausu nduweni gatra kaya dene Wasesa, amarga klausu *ekuasional*.

Jinise Redhundhansi Klausu

Redhundhansi kang awujud klausu yaiku redhundhansi kang nduweni tembung ora prelu utawa kang muspra awujud klausu. Kaya kang wis diandharake ing ndhuwur yen ta syarat bisa diarani klausu yaiku kudu nduweni sipat predikatif. Jinise redhundhansi kang awujud klausu adhedhasar maknane bisa dideleng kaya ing ngisor iki :

1) Redhundhansi Klausu Struktur Guna Jejer-Wasesa (J-W)

Klausu “omahe kobong”, nduweni rong struktur guna. Kapisan, “omahe” ing kene bisa dadi guna Jejer. Kapindho, unsur “kobong” nduweni guna Wasesa. Rong guna ing kene, yaiku Jejer lan Wasesa nyengkuyung anane klausu kang dikarepake. Mula, rong guna iki nduweni derajat kang padha. Ananging, guna Wasesa ing kene minangka guna kang paling utama, amarga guna Wasesa minangka panentu anane guna unsur liyane. Tuladha liyane yaiku, “Bocah iku nggantheng”. Unsur “bocah iku” minangka Jejer, dene “nggantheng” minangka guna Wasesa. Redhundhansi klausu tipe J-W yaiku anane tetembungan ing wasesa kang digawe sarwo diluwih-luwihake.

2) Redhundhansi Klausu Struktur Guna Jejer-Wasesa-Lesan (J-W-L)

Klausu “Bapak mangan roti” adhedhasar struktur gunane bisa nduweni telung guna. Kapisan, “bapak” minangka Jejer. Kapindho, “mangan” minangka Wasesa, dene sing katelu “tahu” minangka guna Lesan. Wasesa ing kene wajib ana amarga sesambungan dening sipat pangisi guna Wasesa. Dene redhundhansi klausu tipe Jejer-Wasesa-Lesan (J-W-L) yaiku anane tetembungan kang ana ing tipe J-W-L kanthi diluwih-luwihake.

3) Redhundhansi Klausu Struktur Guna Jejer-Wasesa-Geganep (J-W-Geganep)

Klausu “Siman munggah mendhuwur” adhedhasar struktur gunane nduweni telung guna. Kapisan, “Siman” minangka Jejer. Kapindho, “mungah” minangka Wasesa lan sing katelu “mendhuwur” minangka Geganep. Dene adhedhasar kalungguhane, klausu kasebut nduweni

paraga-tumindak-tumindak. Unsur guna kang katelu diarani geganep amarga guna kasebut ora bisa dadi pangisi Jejer. Guna Geganep iki mung asipat nggenepi guna Wasesane saengga bisa luwih gamblang.

Landhesane Teori

Aspek semantik ing kumpulaning redhundhansi ing basa Jawa digunakake minangka lelandhesane kanggo njlentrehake tetembungan kang kalebu redhundhansi. Saliyane iku, ukara kang efektif uga dadi landhesane redhundhansi iki. Kaya kang wis dijlentrehake ing ndhuwur mau, redhundhansi jumbuh karo logika basa kang trep, yaiku 1) Logis, nimbang-nimbang akal utawa pamikir kang diandharake awujud tembung lan nyetakake awujud ukara (Rapar 1996:52). Basa kang logis yaiku basa kang bisa ditampa dening pamikire manungsa. Tujuwane basa kang logis yaiku supaya ukara kang diucapake padha karo apa kang dikarepake, 2) Etis, saka basa Yunani “*ethikos*” tegese ana saka pakulinan, etika yaiku ilmu ngenani nile utawa kwalitas.

Sajroning basa iku dhewe, etika minangka aturan basa sajrone masyarakat, panampene masyarakat ngenani basa digayutake karo nile kang wis ana sajrone urip bebrayan. Tujuwane basa kang etis yaiku supaya basa kasebut bisa ditampa lan ora nabrak *nilai* lan *norma* ing masyarakat, 3) Estetika, gegayutan babagan kang endah, kepriye bab iku mau ana, lan kepriye uwong bisa mangerteni rasa endah sajroning basa iku mau. Tujuwan basa kudu estetis yaiku supaya mitra wicara luwih menehi wigati dening pamicara. Basa kang nengenake etis lan estetis nuwuhake redhundhansi, basa kang nengenake logis basa nuwuhake ambiguitas.

METODE PANLITEN

Panliten iki kalebu panliten basa kang asipat dheskriptif analisis, jalaran sajrone panliten iki ana sesambungane karo wujud lan jinise redhundhansi kang ora mung didheskriptifake wae, nanging uga bisa dianalisis kanthi pangajab bisa luwih cetha anggon ngerteni wujud lan jinise redhundhansi ing basa Jawa.

Sumber dhata ing panliten iki yaiku pidhato basa Jawa, dene dhata primer panliten iki kajupuk saka apa bae kang diucapake dening wong kang pidhato. Dhata kasebut banjur ditulis utawa ditranskripsi. Dhata *sekunder* dijupuk saka buku, kamus, jurnal, makalah, karya ilmiah, lan sapanunggal sing gegayutan karo punjering panliten ana ing bab sadurunge.

Instrumen sajroning panliten iki nduweni fungsi kang wigati banget. Instrumen minangka piranti kanggo njupuk dhata panliten. Arikunto (2002:126) njlentrehake instrumen minangka pirantining panliten supaya metodhe-metodhe kang dijupuk bisa gumathuk. Mula saka iku, panliten iki nggunakake rong instrumen, yaiku instrumen panliten baku lan instrumen panliten panyengkuyung. Instrumen panliten baku yaiku panliti. Dene instrumen panyengkuyunge yaiku teknik kang digunakake sawektu nganakake pamiji-miji. Sacara mirunggan ing kene nggunakake teknik nyemak-nyathet saka media audio visual.

Teknik kang digunakake ing panliten iki yaiku teknik nyemak lan teknik cathet. Teknik nyemak digunakake amarga ing kene panliti mung nyimak apa kang diucapake dening wong kang pidhato tanpa melu rerembungan. Apa kang dikandhakake dening wong pidhato mau wis karekam ing bentuk *file/VCD* kang sabanjure panliti nulisake sakabehe apa kang dadi gunemane basa Jawa mau nggunakake teknik cathet.

Asile andharan dhata kang wis dijlentrehake banjur diandharake kanthi cara formal lan informal. Cara formal yaiku nggunakake tandha-tandha lan lambang-lambang. Cara informal yaiku nyuguhake asile dhata kang wis dijlentrehake kanthi cara dheskripsi kang nggunakake tembung-tembung lumrah, saengga bisa dingerteni saben wong kang maca asile panliten (Sudaryanto, 1993:145-146). Rong cara iki bisa digunakake kanthi manasuka, bisa uga gabungan.

JLENTREHAN DHATA LAN ASIL PANLITEN

Wujude Redhundhansi ing Basa Jawa Adhedhasar Satuwan Linguistike

Redhundhansi minangka ngluwih-ngluwihake tembung, nduweni wujud. Adhedhasar satuan linguistike, kang bisa dumadi redhundhansi yaiku frasa lan klausa. Frasa minangka satuan gramatikal sajrone ilmu basa nduweni panggon ing ndhuwure tembung lan sangisore klausa. Redhundhansi kang awujud frasa bisa kedadeyan amarga nduweni rong tembung kang ora prelu utawa kang muspra awujud frasa lan ora ngluwihi saka wates guna. Dene klausa minangka satuan gramatikal kang nduweni panggon ing ndhuwure frasa lan sangisore ukara. Redhundhansi wujud klausa bisa kedadeyan amarga ana rong tembung utawa luwih kang sejatine bisa digunakake utawa dipilih salah siji wae lan ngluwihi saka wates guna, saliyan kuwi uga nduweni sipat predikatif..

Jinise Redhundhansi Frasa Adhedhasar Maknane

1) Redhundhansi Frasa Cacah

Redhundhansi frasa cacah yaiku inti lan pemerluase kang nuduhake jumlah, gunggung, utawa wilangan ing sawijing frasa sajroning ukara. Kaya kang wis diandharake dening Chaer, yen redhundhansi yaiku penganggane tetembungan kang diluwih-luwihake, bisa uga diarani ngirit tembung. Jinise redhundhansi frasa cacah uga akeh tinemu ing pidhato, kang biasane diandharake dening pranatacara kanggo nyapa tamu undangan. Dhata kang kalebu jinis redhundhansi frasa cacah kaya ing ngisor iki.

- (1) Sugeng dalu para rawuh sedaya ingkang bagya mulya...
- (2) Para sedherek sedaya saha tamu undangan ingkang kinurmatan...
- (3) Para bapak-bapak lan ibu-ibu ingkang kinurmatan...

Dhata (1) bisa diarani redhundhansi frasa cacah amarga tembung “para” lan “sedaya” nduweni teges kang padha. Tembung “para” nduweni teges luwih saka siji utawa nuduhake cacah kang akeh, dene tembung “sedaya” uga nduweni teges luwih saka siji utawa akeh.

Iki jumbuh karo ciri ukara kang *efektif*, yaiku *kehematan*. Amrih ora redhundhansi, tembung “sedaya” kudune diilangi amarga tembung “para” sejatine wis bisa makili kabeh para tamu undangan. Saliyane kuwi, uga bisa ndadekake ukara kasebut luwih ringkes sarta luwih efektif. Yen dinalar, tembung “rawuh ing” ndhuwur ora logis. Tembung “rawuh” nduweni teges teka, dene kang dadi maksud saka pamicara yaiku kabeh wong kang teka ing adicara kasebut. Amrih ukara kasebut logis lan efektif, kudune diandharake kaya “*Sugeng dalu para tamu ingkang bagya mulya...*”. Masiya tembung “sedaya” diilangi, ora ngowahi teges saka dhata (1) kang diandharake dening pamicara.

Dene ing dhata (2) uga nuduhake redhundhansi frasa cacah kaya dhata (1), nanging ing kene tembung “sedherek” bisa diganti “tamu”. Para tamu kang rawuh mesthi wae uga ana kang dadi sedhereke, nanging ora kabeh. Sedherek yaiku pawongan kang dianggep raket utawa isih nduweni tali paseduluran. Supaya bisa makili kabeh wong kang teka, luwih becik digunakake tembung “tamu”, kaya “*Para tamu ingkang kinurmatan...*”. Ukara kasebut yen dinalar luwih trep lan logis miturut tata basa baku.

Ukara (3) nuduhake redhundhansi frasa cacah. Tembung “para” ing dhata (3) uga nduweni teges luwih saka siji utawa akeh, dene “bapak-bapak” uga nduweni teges wis luwih saka siji. Ukara kasebut jumbuh karo tetenger ukara kang efektif yaiku *kehematan*. Dadi supaya luwih efektif lan luwih ringkes bisa diandharake kaya “*Para Bapak lan Ibu ingkang kinurmatan...*” utawa “*Bapak-bapak lan Ibu-ibu ingkang kinurmatan...*”. Rong ukara kasebut ora ngowahi teges saka ukara asale (3). Dadi tetembungan kang nuduhake redhundhansi mau bisa diandharake utawa dipilih salah siji wae, ora prelu digunakake bebarengan sajrone saukara.

2) Redhundhansi Frasa Sipat

Redhundhansi frasa sipat utawa kahanan iku biasane kang nyipati utawa nuduhake kahanane jejer kang disipati kanthi ngluwih-ngluwihake penganggane tetembungan. Jinise redhundhansi frasa sipat uga akeh tinemu ing pidhato kaya ing ngisor iki.

- (4) Puji lan syukur mugia konjuk dhumateng ngarsanipun Gusti Inggang Murbeng Dumadi...
- (5) Kula ngaturaken syukur Alhamdulillah dhumateng ngarsanipun Gusti Inggang Maha Kuwasa...
- (6) Mugi-mugi kita sedaya taksih dipunparingi kasarasan, karaharjan lan kawilujengan saking Gusti Inggang Maha Agung...
- (7) Ngunjukaken raos puja-puji lan puji astuti dhumateng ngarsanipun Gusti Inggang Akarya Bawana...
- (8) Mangga kula lan panjenengan sedaya

ngaturaken puji lan syukur dhumateng Gusti Inggang Maha Welas lan Asih...

- (9) Puja-puji astuti tansah konjuk dhumateng ngarsanipun Gusti Inggang Akarya Jagad
- (10) Sumangga tansah memuji ing ngarsanipun Gusti Inggang Maha Wikan...
- (11) Kanthi mocap syukur ing ngarsanipun Gusti Inggang Murbeng Agesang...

Dhata (4 nganti 11) nuduhake redhundhansi mligine redhundhansi frasa sipat katitik saka penganggane tetembungan kang dirasa ngluwih-ngluwihake. Yen adhedhasar ukara kang efektif, mula ukara kasebut cukup diandharake “*Gusti Allah SWT*”. Pawongan kang ngaweruhi ukara kasebut uga wis cetha maksud lan kekarepane kang kinandhut ana ing ukara. Nanging, yen ditegesi kanthi titi, tegese ukara (4 nganti 11) kang ngemu redhundhansi iku luwih neges lan luwih cetha.

Luwih cetha yen Gusti iku nduweni sipat kang murbeng dumadi, maha kuwasa, maha agung, akarya bawana, maha welas lan asih, akarya ing jagad, maha wikan, lan murbeng agesang. Saliyane iku, ukara kang ditujokake marang pawongan kang luwih dhuwur drajate, apa maneh marang Gustine, wis samesthine kudu nggunakake basa kang mirunggani. Nuduhake yen kanthi sipat kasebut, sejatine iku ngagungake lan minangka pepuji marang Gusti.

- (12) Sholawat saha salam mugi konjuk dhumateng ngarsanipun Kanjeng Nabi Muhammad ingggang madhangi jagad lan dados pangayome umat...
- (13) Sholawat sarta salam tansah konjuk dhumateng kanjeng Nabi Muhammad ingggang minangka tepa palupinipun para umat...

Dhata (12) lan (13) uga nuduhake redhundhansi mligine redhundhansi frasa sipat kang nyipati marang jejer ukara. Redhundhansi iki uga malah dirasa prelu senadyan penganggane tetembungan kang ngluwih-ngluwihake. Nabi Muhammad minangka nabine umat islam, dirasa pantes wae yen disipati kaya ngono iku. Amarga sipat iku mau uga minangka pambada karo manungsa liyane. Saliyane iku, teges kang kinandhut ing ukara kasebut uga luwih neges lan cetha, saengga kang maca lan kang ngrungokake bisa luwih cepet anggone nampa maksude.

Nanging yen miturut tata basa kang ana, ukara kasebut dirasa kurang pas amarga penganggane tetembungan kang diluwih-luwihake kasebut. Ukara kasebut dirasa luwih boros. Luwih efektif yen ukara kasebut diandharake “*Sholawat saha salam mugi konjuk dhumateng ngarsanipun Kanjeng Nabi Muhammad SAW...*” lan “*Sholawat sarta salam tansah konjuk*

dhumateng Kanjeng Nabi Muhammad SAW...". Nadyan krasa kurang trep ing penganggone basa, nanging redhundhansi frasa sipat iki mujudake sawijine pepuji lan ngajeni marang kang disipati. Supaya ora redhundhansi, mula penganggone basa kudu luwih digatekake.

3) Redhundhansi Frasa Dunung

Kang sinebut redhundhansi frasa dunung yaiku redhundhansi kolokasi sing tembungé iku nuduhake lokasine jejer ana ing salah sawijine panggonan. Biyasane tembung-tembung kang ngemu redhundhansi frasa dunung iki kalebu ing jinise tembung ancer-ancer. Jinise redhundhansi frasa dunung uga akeh tinemu ing pidhato kaya ing ngisor iki.

- (14) Para rawuh ingkang bagya mulya, wonten ing adicara menika...
- (15) Ingkang dahat kinurmatan Bapak H. Samsudin minangka Bapak Camat ing kecamatan Ngantru...
- (16) Kula lan kulawarga Dinas Kesehatan angsal subsidhi saking Dinas kesehatan Provinsi Jawa Timur...

Dhata (14) iku nuduhake redhundhansi frasa dunung jalaran ing ukara kasebut penganggone tembung "wonten" lan "ing". Penganggone tetembungan ing ukara kasebut dirasa luwih boros, awit anane tembung "wonten" lan "ing" iku padha wae. Yen miturut logika basa, ora trep yen rong tembung kang padha digunakake bebarengan lan jejer ing saukara. Mula penganggone iku luwih ringkes yen ditulis salah sijine wae, "*Para tamu ingkang bagya mulya, wonten adicara menika...*" utawa "*Para tamu ingkang bagya mulya, ing adicara menika*" ngono wae wis dirasa cukup. Saliyane luwih efektif, penganggone basa uga luwih logis lan bisa dinalar. Teges saka ukara kasebut uga ora owah saka asale.

Dhata (15) iki uga nuduhake redhundhansi frasa dunung. "Bapak camat ing kecamatan Ngantru" dirasa luwih boros lan ora trep karo tata basa kang ana. Kabeh wae wis mangerti yen ta adicara mau ana ing kecamatan Ngantru lan dirawuhi dening bapak Camat Ngantru. Dadi supaya ora nuduhake redhundhansi frasa dunung luwih efektif yen ukara mau diandharake "*Ingkang dahat kinurmatan Bapak H. Samsudin minangka Camat Ngantru...*". Ing ukara kasebut luwih ringkes tinimbang dhata (15) mau. Teges kang ana ing ukara kasebut uga ora owah saka asale, yaiku nerangake lokasi utawa papan ing kecamatan Ngantru. Ukara kasebut uga luwih logis lan bisa dinalar.

Semono uga ing dhata (16) iku uga nuduhake redhundhansi frasa dunung jalaran saka penganggone tetembungan "Provinsi lan Jawa Timur". Panulise ing ukara cukup nganggo salah sijine wae, iku wis cukup kanggo nuduhake papan kang dimaksud. Dadi bisa diandharake "*Kula lan kulawarga Dinas Kesehatan angsal subsidhi saking Dinas Kesehatan Jawa Timur...*" utawa "*Kula lan kulawarga Dinas Kesehatan angsal subsidhi saking Dinas Kesehatan Provinsi...*" wae wis cukup. Luwih efektif lan bisa dinalar dening akal lan pikirane manungsa. Sejatine rong ukara kasebut iku

nuduhake teges kang padha. Dene, yen Provinsi Jawa Timur iku tegese luwih mbangetake ing papan kang dituju. Dadi teges antarane kekarone kang nuduhake redhundhansi lan ora nuduhake redhundhansi iku ora beda adoh. Maksud pawartane (*informasine*) saka kekarone iku wis bisa dimangerteni dening mitra wicara.

4) Redhundhansi Frasa Idhentifikatif

Redhundhansi frasa idhentifikatif yaiku redhundhansi kang nuduhake saka jinise utawa wakil saka jinise. Redhundhansi idhentifikatif bisa kedadeyan saka frasa kang nduweni guru minangka intine lan warga minangka modifikatore.

- (17) Ing dinten Selasa legi, tanggal 24 wulan April...
- (18) Sasaged-saged gesang ing wulan syawal saged mindhak...

Dhata (17) bisa diarani nuduhake redhundhansi frasa idhentifikatif jalaran penganggone tetembungan kang digunakake sarwa diluwih-luwihake. Jinising dina yaiku senen, Selasa rebo, kemis, lsp. Ing dhata kasebut nuduhake minangka "dinten" dadi unsur intine lan "Selasa" kang nuduhake unsur pemerluas utawa modifikatore. Sabanjure frasa "wulan April" uga nuduhake redhundhansi idhentifikatif awit jinising wulan iku akeh banget. Tuladhane Januari, Februari, Maret, April, lsp. Ing kene "wulan" nuduhake unsur intine lan "April" nuduhake unsur pemerluas utawa modifikatore. Mula bisa didudut, dhata ing ndhuwur ora prelu diandharake utawa ditulis maneh tembung "dinten" lan "wulan" amarga Selasa wis nuduhake utawa wis bisa makili "dinten" lan "April" uga wis bisa nuduhake "wulan". Supaya ora nuduhake redhundhansi frasa idhentifikatif luwih ringkes lan efektif diandharake "*Ing Selasa legi, tanggal 24 April...*". Ing antarane dhata (17) lan dhata kasebut iku yen dinalar padha wae tegese, nanging yen dijlimeti maneh, luwih cetha yen ukara (17) iku luwih neges. Yen panampane mitra wicara nganggep maksude lan teges ukara kekarone iku wis padha, bisa ketampa pawarta sajrone rong dhata kasebut.

Dhata (18) iki uga nuduhake redhundhansi mligine redhundhansi frasa idhentifikatif jalaran penganggone frasa "wulan syawal". Kaya kang wis diandharake mau yen ta jinising wulan iku akeh banget. Tuladhane syawal, sura, rejab, ruwah, pasa, lsp. Ing kene wulan nuduhake unsur intine lan syawal nuduhake unsur pemerluas utawa modifikatore. Dhata kasebut yen dinalar ora efektif lan boros awit penganggone tetembungan kang diluwih-luwihake. Dhata kasebut dadi efektif lan ringkes yen penganggone tembung wulan mau diilangi kaya "*sasaged-saged gesang ing syawal saged mindhak...*". Senadyan mung diandharake syawal, mitra wicara wis mesthi meruhi yen iku kalebu wulan. Dadi ing kene tembung syawal wis bisa makili tembung wulan. Ing antarane dhata (18) lan dhata kasebut iku yen dinalar padha wae tegese, nanging yen dijlimeti maneh luwih cetha yen dhata (18) iku luwih neges tinimbang. Yen panampane mitra wicara nganggep maksude lan teges ukara kekarone iku wis padha, bisa ketampa pawarta sajrone rong dhata kasebut.

- (19) Ingkang angka setunggal inggih menika...
- (20) Lajeng ingkang angka kalih...
- (21) Ingkang angka tiga...
- (22) Ingkang angka sekawan...
- (23) Ingkang pungkasan angka gangsal...

Semono uga ing dhata (19), (20), (21), (22) lan (23) kasebut nuduhake redhundhansi mligine redhundhansi frasa idhentifkatif. Tembung angka ing ukara kasebut minangka unsur intine, dene tembung setunggal, kalih, tiga, sekawan, lan gangsal minangka unsur pemerluas utawa modifikatore. Saliyane kuwi, jinise angka kuwi akeh banget, kayata siji (setunggal, sepisan), loro (kalih, kapindho), telu (tiga), papat (sekawan), lima (gangsal), nem, pitu, lsp. Mula dhata ing ndhuwur bisa diarani ora efektif lan boros awit penganggane tetembungan kang diluwih-luwihake. Dhata kasebut bisa dadi efektif lan ringkes yen ta tembung angka minangka unsur intine mau dilangi kaya “*Ingkang sepisan...*”, “*lajeng ingkang kapindho...*”, “*ingkang kaping tiga...*”, “*ingkang kaping sekawan...*”, “*ingkang pungkasan kaping gangsal...*”. Senadyan mung diandharake jinis-jinise kayata sepisan, kapindho, lsp, mitra wicara wis mesthi meruhi yen iku kalebu angka. Dadi ing kene tembung sepisan, kapindho, telu, papat, lima wis bisa makili tembung angka. Ing antarane dhata (19), (20), (21), (22), (23) luwih cetha yen dhata kang nuduhake redhundhansi iku luwih neges tinimbang dhata kang ora nuduhake redhundhansi. Yen panampane mitra wicara nganggep maksude lan teges dhata kekarone iku wis padha, bisa ketampa pawarta sajrone dhata-dhata kasebut.

5) Redhundhansi Frasa Tembung Saroja

Tembung saraja yaiku tembung loro kang padha utawa meh padha tegese. Dene kang diarani redhundhansi tembung saraja yaiku anane rong tembung wujud tembung saraja kang nduweni teges padha lan ora nduweni sipat predikatif utawa ngluwihi saka wates gunane. Redhundhansi frasa tembung saraja akeh tinemu ing pidhato basa Jawa kang sabnjure bakal diandharake lan dijlentrehake ing ngisor iki.

- (24) Penganten kekalih nggadahi akal budi ingkang sae...
- (25) Ing ndonya kathah tumindak angkara murka...
- (26) Rasa asih tresna dipunjagi ngantos tumekane pati...

Dhata (24) kasebut bisa kalebu redhundhansi frasa tembung saraja. Kang nuduhake tembung saraja yaiku “akal budi”. Ing kene tembung “akal” nduweni teges pikiran utawa nalar, dene tembung “budi” uga nduweni teges pikiran utawa nalar. Dadi rong tembung mau nduweni teges kang padha. Dhata kasebut jumbuh *kehematan*. Mula supaya ora nuduhake redhundhansi bisa diandharake kaya “*Penganten kekalih nggadahi akal ingkang sae...*” utawa “*Penganten kekalih nggadahi budi ingkang sae...*”. Rong dhata kasebut uga ora nuduhake redhundhansi lan dirasa luwih *efektif* lan

hemat. Ing antarane rong dhata mau uga nduweni teges kang padha, nanging yen dijlimeti maneh dhata (24) luwih cetha lan luwih neges tinimbang rong dhata kasebut.

Dhata (25) kasebut bisa kalebu redhundhansi frasa tembung saraja. Kang nuduhake tembung saraja yaiku angkara murka. Ing kene tembung “angkara” nduweni teges murka utawa kumudu nduweni lan srakah, dene tembung “murka” uga nduweni teges kumudu nduweni. Dadi rong tembung mau nduweni teges kang padha. Dhata kasebut jumbuh *kehematan*. Mula supaya ora nuduhake redhundhansi bisa diandharake “*Ing ndonya kathah tumindak amgkara...*” utawa “*Ing ndonya katah tumindak murka...*”. Rong dhata kasebut uga ora nuduhake redhundhansi lan dirasa luwih *efektif* lan *hemat*. Ing antarane rong ukara mau uga nduweni teges kang padha, nanging yen dijlimeti maneh dhata (25) luwih cetha lan luwih neges tinimbang rong dhata kasebut.

Dhata (26) kasebut bisa kalebu redhundhansi frasa tembung saraja. Kang nuduhake tembung saraja yaiku asih tresna. Ing kene tembung “asih” nduweni teges tresna, dene tembung “tresna” uga nduweni teges rasa asih utawa mulunging ati liyan. Dadi rong tembung mau nduweni teges kang padha. Dhata kasebut jumbuh *kehematan*. Mula supaya ora nuduhake redhundhansi bisa diandharake “*Rasa asih dipunjagi ngantos tumekane pati...*” utawa “*Rasa tresna dipunjagi ngantos tumekane pati...*”. Rong dhata kasebut ora nuduhake redhundhansi lan dirasa luwih *efektif* lan *hemat*. Ing antarane rong dhata mau uga nduweni teges kang padha, nanging yen dijlimeti maneh dhata (26) luwih cetha lan luwih neges tinimbang rong dhata kasebut.

Jinise Redhundhansi Klausa Adhedhasar Maknane

1) Redhundhansi Klausa Struktur Guna Wasesa-Geganep Tumindak

Klausa struktur guna wasesa-geganep tumindak yaiku klausa kang nduweni geganep tumindak kaya ing wasesane. Klausa geganep tumindak iki kudu ana paraga (agen) lan wasesa kang wujud verba klausa tumindak. Dene kang diarani redhundhansi klausa struktur guna wasesa-geganep tumindak yaiku anane tetembungan kang digawe kanthi luwih kang nuduhake tumindak kaya ing wasesane. Dhata kang mujudake redhundhansi bakal diandharake lan dijlentrehake ing ngisor iki.

- (27) Mugi-mugi Nak Mas Putra saged munggah mendhuwur...
- (28) Kula sowan ngadhep...
- (29) Pak Karto nembe mlebu menjero...

Dhata (27) minangka dhata kang nuduhake redhundhansi klausa struktur guna wasesa-geganep tumindak, amarga penganggane tetembungan kang digunakake sarwa diluwih-luwihake. Yen dianalisis miturut teori sintaksis, ing kene “Nak Mas Putra” minangka dadi jejer, “mungah” minangka wasesa, lan “mendhuwur” minangka geganep. Kang njalari anane redhundhansi klausa struktur guna wasesa-geganep tumindak amarga penganggane tetembungan “mungah mendhuwur”. Tembung “mungah” nuduhake tumindak

lan wis mesthi wae menyang ndhuwur, ora ana yen munggah kuwi neng isor. Dene “mendhuwur” uga nuduhake tumindak. Mula bisa didudut, ukara ing ndhuwur ora prelu diandharake utawa ditulis kabeh tembung “mungga” lan “mendhuwur”. Supaya ora nuduhake redhundhansi luwih ringkes lan efektif diandharake “*Mugi-mugi Nak Mas Putra saged mungga...*”. Ing antarane ukara kasebut yen dinalar padha wae tegese, nanging yen dijlimeti maneh, luwih cetha yen ukara (27) iku luwih neges tinimbang dhata kang ora nuduhake redhundhansi. Yen panampane mitra wicara nganggep maksude lan teges ukara kekarone iku wis padha, bisa ketampa pawarta sajrone rong dhata kasebut.

Dhata (28) minangka dhata kang nuduhake redhundhansi klausa struktur guna wasesa-geganep tumindak, amarga penganggane tetembungan kang digunakake sarwa diluwih-luwihake. Yen dianalisis miturut teori sintaksis, ing kene “kula” minangka dadi jejer, “sowan” minangka wasesa, lan “ngadhep” minangka geganep. Kang njalari anane redhundhansi klausa struktur guna wasesa-geganep tumindak amarga penganggane tetembungan “sowan ngadhep. Tembung “sowan” nuduhake tumindak lan wis mesthi wae ngadhep. Dene “ngadhep” uga nuduhake tumindak. Mula bisa didudut, ukara ing ndhuwur ora prelu diandharake utawa ditulis kabeh tembung “sowan” lan “ngadhep”. Supaya ora nuduhake redhundhansi, luwih ringkes lan efektif diandharake “*Kula sowan...*” utawa “*Kula ngadhep...*”. Ing antarane ukara kasebut yen dinalar padha wae tegese, nanging yen dijlimeti maneh, luwih cetha yen ukara (28) iku luwih neges tinimbang dhata kang ora nuduhake redhundhansi. Yen panampane mitra wicara nganggep maksude lan teges dhata kekarone iku wis padha, bisa ketampa pawarta sajrone dhata kasebut.

Dhata (29) minangka dhata kang nuduhake redhundhansi klausa struktur guna wasesa-geganep tumindak, amarga penganggane tetembungan kang digunakake sarwa diluwih-luwihake. Yen dianalisis miturut teori sintaksis, ing kene “Pak Karto” minangka dadi jejer, “mlebu” minangka wasesa, lan “menjero” minangka geganep. Kang njalari anane redhundhansi klausa geganep tumindak amarga penganggane tetembungan “mlebu menjero”. Tembung “mlebu” nuduhake tumindak lan wis mesthi wae menyang njero, ora ana yen mlebu kuwi neng njaba. Dene “menjero” uga nuduhake tumindak. Mula bisa didudut, ukara ing ndhuwur ora prelu diandharake utawa ditulis kabeh tembung “mlebu” lan “menjero”. Supaya ora nuduhake redhundhansi klausa geganep tumindak, luwih ringkes lan efektif diandharake “*Pak karto nembe mlebu...*”. Ing antarane dhata kasebut yen dinalar padha wae tegese, nanging yen dijlimeti maneh, luwih cetha yen dhata (29) iku luwih neges tinimbang dhata kang ora nuduhake redhundhansi. Yen panampane mitra wicara nganggep maksude lan teges dhata kekarone iku wis padha, bisa ketampa pawarta sajrone rong dhata kasebut.

2) Redhundhansi Klausa Struktur Guna Wasesa-Geganep Idhentifkatif

Klausa struktur guna wasesa-geganep idhentifkatif yaiku klausa kang nduweni geganep idhentifkatif verba kaya ing wasesane. Dene kang diarani redhundhansi klausa geganep idhentifkatif yaiku anane tetembungan kang digawe kanthi luwih kang nuduhake idhentifkatif kaya ing wasesane.

Dhata kang ana ing redhundhansi klausa geganep tumindak ing ndhuwur, uga bisa kalebu ing redhundhansi klausa struktur guna wasesa-geganep idhentifkatif. Tuladhane dhata “*Dheweke mungga mendhuwur*” kang kalebu redhundhansi klausa struktur guna wasesa-geganep idhentifkatif yaiku “mungga mendhuwur”. Tembung “mungga” minangka dadi intine, dene “mendhuwur” dadi verba geganep kang nuduhake idhentifkatife.

Saka conto dhata ing ndhuwur uga bisa kalebu redhundhansi klausa struktur guna wasesa-geganep idhentifkatif. Tembung “medhun” minangka dadi intine lan tembung “mengisor” minangka dadi geganep idhentifkatife. Mula, tembung “mengisor” ora prelu diandharake maneh supaya ora nuduhake redhundhansi klausa struktur guna wasesa-geganep idhentifkatif.

3) Redhundhansi Klausa Struktur Guna Wasesa-Geganep Tembung Saroja

Klausa struktur guna wasesa-geganep saroja yaiku klausa kang nduweni tembung saroja ing wasesa lan geganepe. Dene kang diarani redhundhansi klausa geganep saroja yaiku anane rong tembung kang nduweni teges kang padha lan penganggane sarwa diluwih-luwihake, saliyané iku uga nduweni sipat predikatif sarta ngluwihi saka wates gunane. Dhata kang tinemu ing pidhato bakal diandharake lan dijlentrehake ing ngisor iki.

(30) Kula muji syukur
dhumateng Gusti Allah
SWT...

(31) Bapak H. Sakiran sampun
kondhang kawentar ing
desa ngriki...

(32) Kulawarga B. Siman
sampun lila legawa bilih
putranipun dipuntinggal
wonten ngriki...

Dhata (30) kasebut bisa kalebu redhundhansi klausa struktur guna wasesa-geganep saroja. Kang nuduhake tembung saroja yaiku muji syukur. Ing kene tembung “muji” nduweni teges ndedonga, dene tembung “syukur” uga nduweni teges ndedonga. Tembung “muji” lan “syukur” sejatine nduweni teges kang padha. Dadi rong tembung mau nduweni teges kang padha. Dhata kasebut jumbuh karo prinsip *kehematan*. Mula supaya ora nuduhake redhundhansi bisa diandharake “*Kula muji dhumateng Gusti Allah SWT...*” utawa “*Kula sokur dhumateng Gusti Allah SWT...*”. Rong dhata kasebut ora nuduhake redhundhansi lan dirasa luwih *efektif* lan *hemat*. Ing antarane rong dhata mau uga nduweni teges kang padha, nanging yen dijlimeti maneh dhata (30) luwih cetha lan luwih neges tinimbang dhata kang ora nuduhake redhundhansi.

Dhata (31) kasebut bisa kalebu redhundhansi klausa struktur guna wasesa-geganep saroja. Kang

nuduhake tembung saroja yaiku kondhang kawentar. Ing kene tembung “kondhang” nduweni teges misuwur, dene tembung “kawentar” uga nduweni teges misuwur. Dadi rong tembung mau nduweni teges kang padha. Dhata kasebut jumbuh karo prinsip *kehematan*. Mula, supaya ora nuduhake redhundhansi bisa diandharake “*Bapak H. Sakiran sampun kondhang ing desa ngriki...*” utawa “*Bapak H. Sakiran sampun kawentar ing desa ngriki...*”. Rong dhata kasebut ora nuduhake redhundhansi lan dirasa luwih *efektif* lan *hemat*. Ing antarane rong dhata mau uga nduweni teges kang padha, nanging yen dijlimeti maneh dhata (31) luwih cetha lan luwih neges tinimbang rong dhata kasebut.

Dhata (32) kasebut bisa kalebu redhundhansi klausa struktur guna wasesa-geganep saroja. Kang nuduhake tembung saroja yaiku lila legawa. Ing kene tembung “lila” nduweni teges rasa seneng weweh, dene tembung “legawa” uga nduweni teges loma utawa dhemen weweh kanthi lila. Dadi rong tembung mau nduweni teges kang padha. Dhata kasebut jumbuh karo *kehematan*. Mula supaya ora nuduhake redhundhansi bisa diandharake “*Kulawarga B. Siman sampun lila bilih putranipun dipuntinggal wonten ngriki...*” utawa “*Kulawarga B. Siman sampun legawa bilih putranipun dipuntinggal wonten ngriki...*”. Rong dhata kasebut ora nuduhake redhundhansi lan dirasa luwih *efektif* lan *hemat*. Ing antarane rong dhata mau uga nduweni teges kang padha, nanging yen dijlimeti maneh dhata (32) luwih cetha lan luwih neges tinimbang rong dhata kasebut.

PANUTUP

Dudutan

Adhedhasar andharan lan jlentrehan dhata ing ndhuwur, bisa didudut menawa redhundhansi ing basa Jawa adhedhasar satuwan linguistike iku nduweni rong wujud, yaiku redhundhansi kang awujud frasa lan redhundhansi kang awujud klausa. Saka wujud redhundhansi mau bisa tinemu jinis-jinise redhundhansi ing basa Jawa.

Kapisan adhedhasar maknane, redhundhansi kang awujud frasa kang ana ing basa Jawa jinise bisa diperang dadi lima, yaiku redhundhansi frasa cacah, redhundhansi frasa sipat, redhundhansi frasa dunung, redhundhansi frasa idhentifkatif, lan redhundhansi frasa tembung saroja. Kapindo redhundhansi kang awujud klausa ing basa Jawa jinise bisa diperang dadi telu, yaiku redhundhansi klausa struktur guna wasesa-geganep tumindak, redhundhansi klausa struktur guna wasesa-geganep idhentifkatif, lan redhundhansi klausa struktur guna wasesa-geganep tembung saroja.

Pamrayoga

Panliten ngenani sesambungane teges mligine redhundhansi iki isih akeh sing durung tau diteliti kanthi cetha. Kurange dhata kang luwih kompleks lan maneka warna nambahi panliten iki isih adoh saka sampurna. Panliti sadhar, ing panliten iki isih akeh cacad lan kurange, mula panliten sesambungane teges mligine redhundhansi ing basa Jawa isih bisa dirembakakake.

KAPUSTAKAN

- Arifin, Syamsul, dkk. 1983. *Struktur Frase Bahasa Jawa*. Jogjakarta: Departemen Pendidikan dan Kebudayaan
- Chaer, Abdul. 1995. *Pengantar Semantik Bahasa Indonesia*. Jakarta: Rineka Cipta
- Chaer, Abdul. 1994. *Linguistik Umum*. Jakarta: Rineka Cipta
- Djajasudarma, Fatimah. 2009. *Semantik 2 – Pemahaman Ilmu Makna*. Bandung: PT. Refika Aditama
- Hartmann, 1973. *Dictionary Of Language And Linguistics*. London: Applied Science Publisher Ltd
- Keraf, Gorys. 1986. *Diksi dan Gaya Bahasa*. Jakarta: PT Gramedia
- Kridalaksana, Harimurti. 1984. *Kamus Linguistik (Edisi II)*. Jakarta: Gramedia
- Lapoliwa, Hans. 1990. *Klausa Pemerlengkap dalam Bahasa Indonesia*. Jogjakarta: Kanisius
- Mahsun. 2005. *Metode Penelitian Bahasa*. Jakarta: Rajagrafindo Persada.
- Padmosoekotjo. 1953. *Ngengrengan Kasusastraan Jawa*. Jogjakarta: Soejadi
- Parera, J.D. 2004. *Teori Semantik Edisi Kedua*. Jakarta: Erlangga
- Pateda, Mansoer. 1988. *Linguistik: Sebuah Pengantar*. Bandung: Angkasa
- Purwo, Bambang Kaswanti. 1985. *Untaian Teori Sintaksis 1970-1980an*. Jakarta: Arcan
- Putrayasa, Ida Bagus. 2010. *Kalimat Efektif*. Bandung: PT Refika Aditama
- Ramlan, M. 1983. *Sintaksis (Cet. III)*. Yogyakarta: CV. Kaiyono
- Rapar, Jan Hendrik. 1996. *Pengantar Filsafat*. Yogyakarta: Kanisius
- Razak, Abdul. 1986. *Kalimat Efektif*. Jakarta: PT Gramedia
- Soedjito. 1988. *Kalimat Efektif*. Bandung: Remadja Karya CV
- Souy'b, Joesoef. 2001. *Logika Kaidah Berpikir Secara Tepat*. Jakarta: PT Al Husna Zikra
- Subagyo, Rahmad. 2009. *Titi Ukara Basa Jawa*. Surabaya: Unesa Press
- Sudaryanto. 1988. *Metode Linguistik, Bagian Kedua: Metode dan Teknik Pengumpulan Data*. Yogyakarta: Gajarmada University Press
- Sudaryanto. 1993. *Metode dan Aneka Teknik Analisis Bahasa: Pengantar Penelitian Wahana Kebudayaan Secara Linguistik*. Yogyakarta: Duta Wacana University Press
- Sudaryanto, dkk. 2001. *Kamus Pepak Basa Jawa*. Yogyakarta: Badan Pekerja Kongres Bahasa Jawa
- Ullman, Stephen. 2007. *Pengantar Semantik*. Yogyakarta: PT Pustaka Pelajar
- Verhaar. 2008. *Asas-Asas Linguistik*. Yogyakarta: Gadjah Mada University Press
- Wibowo, Wahyu. 2003. *Manajemen Bahasa*. Jakarta: PT Gramedia Pustaka Utama